

Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László:
Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken,
1348–1525, I–II. kötet (Students from Hungary at the Universities of
Prague and Krakow, 1348–1525)

Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára és az MTA-ELTE Egyetem-történeti Kutatócsoport, 2016–2017, 152 l., 592 l. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 2)

Több mint két évtizede indult útjára *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* címmel a Szögi László nevével fémjelzett, immár huszonhárom kötetes peregrinációtörténeti sorozat és adattár. Az eredeti tervekbe is illeszkedő oldal-hajtásként most jelent meg a középkori egyetemjárásra koncentráló második kötet a prágai és krakkói egyetem magyar peregrinusairól.

Mivel az egyetemjárás újkori sorozata az 1526-os évtől kezdődött, így célszerű volt a munkát 1525-től visszafelé folytatni. Ha a mohácsi csata dátumára felhúzott képzeletbeli fal tetejéről körbenézünk, akkor a zürzavaros és ködös 16. századhoz képest e fal túloldalán egy sokkal tisztább tájképben reménykedhet a történész. E falon az 1525-ös év lenne az a kitárt kapu, amelyen keresztül egészen a prágai egyetem 1348-as alapító oklevelének dátumáig nyílik kilátásunk.

A könyv első kötete egy hatalmasra duzzadt, értékes bevezető, míg a második kötet tartalmazza az adattárat. Haraszi Szabó Péternek a nemzetközi szakirodalmat is összefoglaló bevezető tanulmánya megkerülhetetlen alapmű. Tömör, informatív és sok helyen mégis olvasmányos írás, amely talán nemcsak a peregrináció-kutatás megszállott művelőit szólítja meg. A szerző áttekinti a prágai egyetem törté-

netét, felvázolja az egyetem belső szerkezetét a négy nemzettel, valamint a tanulók változó létszámát. Nagyon érthetően, példák bevonásával röviden elmagyarázza az egykori egyetem jogi és gazdasági működésének az alapjait is. A témától elvárható száraz és adatoktól unalmas leírás helyett a szerzőnek sikerült megőriznie a finom egyensúlyt a szakmai tömörség és az olvasmányos egyszerűség között. Mielőtt rátérne a magyar diákokra, áttekinti John Wycliffe és a huszitizmus hatásait is az egyetem működésére, inkább közéleti-politikai, mintsem teológiai-eszmetörténeti szempontból.

A forrásanyag nagymértékű töredékessége miatt (viszonylag rendszeres adatok csak 1420-ig állnak rendelkezésre) az adattár csupán 251 magyar vagy magyar kapcsolatokkal rendelkező diákot tudott csatarendbe állítani (miközben Szögi László a tényleges hallgatói létszámot 1200–1500 főre becsüli), azonban némely időszakokban mégis viszonylag pontos következtetéseket lehet levonni a hallgatók számának alakulásával, származási helyével, társadalmi állásával, fokozatszerzésével és általában életpályájával kapcsolatban. Például a fennmaradt adatok is alátámasztják azt a magyar peregrinációs sajátosságot, hogy – ellentétben a nyugaton hagyományosabb jogi

és teológiai képzéssel – a hallgatók leginkább az *artes* kart látogatták a középkorban (jelen esetben 2/3–1/3 arányban a jogi kar hátrányára). A tanulmány foglalkozik még a prágai egyetemen tanító magyarországi tanárok személyével, és ehhez kapcsolódóan vizsgálja a magyar tanulók szerepét is a huszitizmus magyarországi terjedésében. Haraszi Szabó összegzéséből kitűnik, hogy – még a fennmaradt hiányos adatok tükrében is – a prágai egyetem jelentős hatásával kell számolnunk minimum a Zsigmond-kor közepéig. A szerző a téma még részletesebb elemzését ígéri készülő doktori disszertációjában.

A prágai egyetem gyér adataival szemben Kelényi Borbálának egy hadseregnyi diák (szám szerint 4476 fő) adataival kellett megküzdenie Krakkóban. Míg a prágai egyetemmel kapcsolatban a statisztikai következtetéseket – jobb híján – józan becslésre kell alapozni, addig a krakkói egyetem diákjai körüli minden statisztikai kérdésfelvetés pontos választ eredményez. Ekkora anyagban minden célzás biztos találatot jelent, így nagyon jól meg-alapozott következtetéseket vonhatott le a szerző a magyarországi hallgatók számának alakulásával, származási helyével, társadalmi státuszával, fokozatszerzésével és életpályájával kapcsolatban.

Míg a prágai egyetem diákjait feltáró tanulmány – hiába a kevés adatunk – hiánypótló anyag, addig Kelényi Borbálának épp a krakkói anyagot érintő bőséges szakirodalom okozhatott fejtörést, és így a kutatástörténetet (nyilván terjedelmi okok miatt) a fontosabb művek jelölésével csak felvázolni tudta. A szerző vizsgálódásából kitűnik, hogy a magyar hallgatók egy jelentős része ugródeszkeként használta a krakkói egyetemet. A legnagyobb mozgás Bécs és Krakkó között tapasztal-

ható, amelyet az itáliai egyetemek követnek, de a láthatáron már viszonylag korán feltűnik Wittenberg is. Az életpályák ismertetése és összefoglalása is a várt eredményeket hozza, a krakkói egyetemi tanulmányokat a peregrinusok alapvetően a hivatali karrier egyik állomásának tekintették. Az egyházi életpályák természetesen sokkal inkább nyomon követhetők, mint az egyetem utáni világi (jegyzői, közjegyzői, kincstári vagy orvosi) karrierok, amelyek viszont jellemzően inkább jogi ismereteket követelő praktikus hivatalok. Úgy tűnik, a huszitizmus nem ütötte fel a fejét a magyar diákok között, azonban a reformáció későbbi neves képviselői közül jó néhányan megfordultak a krakkói egyetemen.

Kelényi Borbála korrigálja a szakirodalom adatait a magyar professzorok számával kapcsolatban, akik Krakkóban tanítottak 1487 és 1525 között: a korábbi huszonhat személy helyett csupán huszonegyel számolhatunk. Ugyanakkor az ő tanulmánya is megpróbált érdekesebb, olvasmányosabb részeket csempészni az adatbőség hasznos, ám annál fojtogatóbb ridegségébe. Így olvashatunk a *Bursa Hungarorum* történetéről és a körülötte kialakuló mindennapi feszültségekről, problémákról. Ezzel kapcsolatban különösen izgalmas az egyik erőszakosságáról hírhedt magyarországi professzor és ingatlanos-alvállalkozó, Váradi Mihály története. Olvasmányos részeket találhatunk a diákok mindennapi életével kapcsolatban, amelyek főleg az öltözékükkel, pénzügyi nehézségeikkel, verekedéseikkel, fegyveres konfliktusaikkal, valamint kocsmá- és nőügyeikkel foglalkoznak. Külön kiemelendő, hogy miként a magyar diákok középkori egyetemjárását feltáró sorozat első, bécsi részében, a mostani

könyvben is megtalálható mindkét tanulmány angolul.

Maga az adattár a második kötetben kapott helyet. Az előszó nagyon világosan összefoglalja és tisztázza az adatközlés módját. Minden hallgatóról ideális esetben a tíz adatot próbál jelezni az adattár: a nevet, az egyházi tisztséget, a küldő egyházmegyét, a születési helyet, a beiratkozás pontos idejét, a fakultást, az elnyert tudományos fokozatot, a korábban vagy később látogatott egyetemeket, információkat a későbbi életpályáról és végül minden olyan egyéb adatot, amely ezen kategóriák egyikébe sem illeszthető.

Már ebből a felsorolásból is látszik, hogy a szerzők hatalmas munkát vállaltak magukra. Tekintélyes szakirodalom és levéltári dokumentumok segítségével 4722, az egykori Magyar Királyság területéről származó, vagy ott élő személy prozopográfiai adatait állították össze, miközben a szerzők többször is felhívják a figyelmet arra, hogy idővel – a kutatás időigényes feltáró jellege miatt – biztos, hogy módosulni fognak még ezek az adatok. Ezt demonstrálandó, már az első és a második kötet kiadása között eltelt évben is változtak az adatok, amit a második kötet helyreigazítás fejezetében jeleztek is: ebben az évben tehát egy prágai diákot veszítettünk, de helyette egy krakkóiit nyertünk. Nem véletlen, hogy Szögi László és a szerkesztők egy folyamatosan módosítható online adatbázisban gondolkodnak.

A prágai és a krakkói egyetem tanulóinak a felsorolását két részre bontották a szerkesztők. Az első kategóriába azok kerültek, akik biztos, hogy a Magyar Királyság területéről érkeztek Prágába vagy Krakkóba, a második kategóriába azok, akik feltehetően magyarok vagy magyar

kapcsolatokkal rendelkező diákok voltak. Itt is nagy különbség figyelhető meg a bizonyosan, illetve a bizonytalanul megjelölhető származású prágai és krakkói diákok közötti arányokban. Míg a prágai diákoknál 168 a biztos és 83 a bizonytalan, addig a krakkói diákoknál ez az arány 4242 és 229, vagyis a teljes létszámnak alig több 5%-a bizonytalan provenienciájú. (Ahogy a helyreigazításból megtudjuk, itt is volt egy kis mozgás az elmúlt évben: a bizonytalan származású krakkói diákok közül sikerült tizennégyet átterelni a biztosan magyarországi diákok népes csoportjába.) Ugyanakkor a bécsi kötet 1526-os dátuma miatt a szerkesztők úgy döntöttek, hogy – egy külön fejezetben – hozzáteszik a listához az 1526-ban Krakkóban beiratkozott öt magyar diákot is.

Az első kötet végén jó minőségű illusztrációk találhatók, valamint két térkép, amelyek a prágai és a krakkói diákok származási helyét szemléltetik megyenkénti eloszlással. A második kötet végén található egy helynévmutató és a korabeli latin keresztnévek betűrendje szerint felvezetett névmutató is.

Ha mindenáron hibákat akarunk keresni, akkor talán a kétkötetes koncepció lenne az, ami szemet szúrhat. Ha nem szorultak volna az első kötet adatai módosításra, akkor akár a jövőbeli olvasók kedvét kereső kényelmi szempontokat is sejthetnénk e mögött, hiszen egy több mint 700 oldalas könyv már fizikailag is nehezebben mozgatható, így viszont az első kötet olyan lett, mintha a második kötetből most hiányzó bevezetés béta verziója lenne. Ez a „hiba” azonban az adattár anyagának képlékeny voltából adódik, valójában nem is a szerkesztők hibája, hanem az információhordozó médiumé, amely a nyomtatás pillanatában máris

elavulttá válhat. A képlékenység ugyanakkor csak a levont következtetésekre vonatkozik, mert az adatbázis anyaga – még úgy is, hogy nagy valószínűséggel változni fog – sokkal szilárdabb, biztos és alapvető forrás lesz ezentúl mindazok számára, akik szeretnének megtalálni valakit, vagy akár csak ellenőrizni egy ismert személy adatait a vizsgált időszakban. Szerkesztési és nyomtatási hibák alig-alig fedezhetők fel a szövegben, ami ilyen mennyiségnél különösen meglepő. Az egyetlen szembeötlő hiba is inkább a nyomtatás ördögének a műve, mint a szerkesztőké: a bibliográfiában feltüntetett

Zbytky register kralův římských a českých című könyv cseh karakterei kifogtak a nyomdán.

Összefoglalva: egy olyan megkerülhetetlen alpművet vehetünk a kezünkbe, amelynek a fentebb jelzett gyengéi semmivé törpülnek a kötet érdemei és főként kézzelfogható hasznossága mellett. A szerzők hatalmas anyagot mozgattak meg, s mindent prozopográfiai mélységű nyomozással egészítették ki. Az összegyűjtött diákok immár nem üresen csengő nevek, hanem – még ha csak csontvázként is, de – megidézhetők, s végre halovány emberi alakjukban kezdenek felderengeni.

Molnár Dávid

Balázs Mihály: *Hitújítás és egyházalapítás között. Tanulmányok az erdélyi unitarizmus 16–17. századi történetéről*

Kolozsvár, Magyar Unitárius Egyház, 2016, 340 l. (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának Kiadványai, 8)

Az utóbbi években a régi magyar irodalom és eszmetörténet kutatása egyre koncentráltabban irányul az erdélyi antitrinitárius felekezet történetének és kéziratban maradt irodalmi hagyatékának feltárására. A munka folyamatosságát jelzi, hogy az érdeklődők szinte félévente vehetnek kezükbe újabb monográfiát, forráskiadást vagy tematikus folyóiratszámot. A felekezet 16. századi dogmatikai fejlődése mellett ugyanis egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az irodalmi és filozófiai munkákban gazdag életművek (például Enyedi György gondolatvilágának és szövegeinek feldolgozása), illetve a 16–17. századi gyülekezeti élethez fűződő irodalom vizsgálata. (Az előbbihez: ENYEDI György, *Prédikációi 1–2*, kiad., előszó, jegyz., LOVAS

Borbála [Budapest: MTA-ELTE HECE–Magyar Unitárius Egyház, 2016–2017]; SIMON József, *Explicationes explicationum. Filozófia, irodalom és egzegetika Enyedi György életművében* [Budapest: Typotex, 2016]; *Enyedi 460. Tanulmánykötet Enyedi György születésének 460. évfordulójára rendezett kamarakonferencia előadásából*, szerk. K. Kaposi Krisztina és Lovas Borbála [Budapest: MTA-ELTE HECE, 2016]; az utóbbihoz: „»Te Deum Laudamus...«. Teológia, liturgia és vallási élet Erdélyben a 18. század végéig”, *Keresztény Magvető* 123 [2017], 2–3. sz.) Az irodalmi és kegyességi szövegek felé való nyitással párhuzamosan a kutatások időbeli határa is kitolódott, így nagy erővel kezdődött meg a 17. századi jelenségek forráskiadásokkal